

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-БІБЛЕЇЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Хороз Наталія Степанівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології імені проф. Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-5013-5817

Публіцистичне мовлення активно використовує в заголовках статей біблійні фразеологізми, які завдяки своїй експресивності є потужним сугестивним мовним засобом. Складні стилістичні та прагматичні функції фразеологізмів у процесі їх функціонування в мовленні посилюються внаслідок різного роду трансформацій. Зафіксовано випадки застосування до українських біблійних висловів прийомів субституції, розширення компонентного складу контекстуально детермінованими лексемами, фразеологічної алюзії різних типів та еліпсису. Виявлено випадки створення мовної гри структурно не видозмінених одиниць, а також зміни валентності. Трансформації фразеологізмів з переносним значенням призводять до: 1) конкретизації їх узуального значення, 2) набуття додаткових денотативних сем, 3) набуття компонентами фразеологізмів ознак вільних лексем із прямими значеннями, 4) зміни значення на рівні сигніфікату та денотату, 5) буквалізації значення. Фразеологізми, позбавлені метафоричності, реалізують зміст, який є результатом суми лексичних значень складових в новоутвореній одиниці. Конотативне значення трансформованих біблійних фразеологізмів інтенсифікується, актуалізуються його експресивно-емоційні та оцінні семи. Фразеологізми, які традиційно належать до книжного стилю, у заголовках часто звучать іронічно, а іноді навіть саркастично, внаслідок чого їх стиль знижується. Інформативна функція заголовків, у яких вжиті трансформовані біблеїзми, факультативна. Головну роль здебільшого відіграє прагматична функція: оказіональні фразеологізми чинять вплив на реципієнта незвичністю форми, складу, значення, сфери вживання, зацікавлюючи його та спонукаючи до прочитання матеріалу, або й нав'язуючи своє ставлення до конкретної події, факту, явища тощо. Очевидно, це і є головною інтенцією творця трансформованого фразеологізму.

Ключові слова: фразеологізм, біблеїзм, заголовок, публіцистика, трансформація, семантика.

Khoroz Nataliya. Semantic and pragmatic features of Ukrainian biblical phrases (based on the material of journalistic texts)

Biblical phrases in the titles of articles are a powerful suggestive linguistic means actively used in the public speeches due to their expressiveness. The complex stylistic and pragmatic functions of phraseological units in the process of their functioning in speech are enhanced by various kinds of transformations. There are cases of application of substitution techniques, expansion of the component composition with contextually determined lexemes, phraseological allusion of various types and ellipsis in Ukrainian biblical expressions. Cases of creating a language game of structurally unmodified units, as well as changes in valence have been identified. Transformations of phraseological units with figurative meaning lead to: 1) specification of their meaning, 2) acquisition of additional denotative semes, 3) acquisition of the features of free lexemes with direct meanings by the components of phraseological units, 4) change of meaning at the level of signifier and denotation, 5) literalization of meaning.

Phraseological units devoid of metaphoricity have the meaning resulting from the sum of lexical meanings of their components in the newly formed unit. The connotative meaning of the transformed biblical phrases is intensified, its expressive, emotional and evaluative semes are actualised. Phraseological units that traditionally belong to the bookish style often sound ironic and sometimes even sarcastic in headlines, which results in a lowering of their style. The informative function of titles that use transformed biblical expressions is optional. The main role is mostly played by the pragmatic function: occasional phraseological units influences the recipient by the unusual form, composition, meaning, and sphere of use, making him or her interested and encouraging to read the material, or even imposing attitude on a particular event, fact, phenomenon, etc. Obviously, this is the main intention of the creator of the transformed phraseological unit.

Key words: phraseology, biblical expression, headline, journalism, transformation, semantics.

Вступ. Публіцистичне мовлення активно використовує зі стилістико-прагматичною метою фразеологізми, зокрема біблійні, які є потужним сугестивним мовним засобом, що допомагає творцям текстів впливати на думку та формувати ставлення адресата до інформації. Особливо яскраво це явище проявляється у заголовках статей. Загалом уживання фразеологічних одиниць (ФО) в періодиці регулюється індивідуальним сприйняттям і ставленням суб'єкта мовлення до повідомлення. Складні стилістичні та прагматичні функції, які фразеологізми виконують в тексті, поси-

люються внаслідок застосування до ФО різного роду трансформацій.

Трансформовану в публіцистичних заголовках українську фразеологію вивчала низка науковців: І. Лакомська (проаналізувала прагматичний потенціал трансформованих українських ФО-заголовків) [1], В. Красавіна (вивчила «фразеологізми-трансформери» в інтернет-виданні «Українського тижня») [2], Н. Фіголь і Т. Файчук (дослідили процеси модифікації ФО) [3], Н. Кондратенко (розглянула на конкретних прикладах типи трансформацій) [4] тощо. Проте бракує деталь-

ного аналізу семантико-прагматичного аспекту трансформованих біблійних ФО різних семантичних типів та стилів у заголовках публіцистичних статей. У кількох працях ми торкнулися проблеми видозміни українських фразеологізмів, ужитих у ролі заголовків [5; 6], але біблеїзми не були предметом особливої уваги. Цим і зумовлена **актуальність дослідження**.

Метою цієї статті є з'ясувати, як трансформації впливають на семантичну структуру українських біблійних фразеологізмів, залучених до називання статей (до уваги бралися статті з українських друкованих та електронних ЗМІ різної тематики); установити, які функції виконують у заголовках статей трансформовані ФО, та виявити інтенції трансформування.

Матеріали та методи. Застосовано дистрибутивний метод, прийом контекстового аналізу та трансформаційний аналіз з метою вивчення взаємодії фразеологізму з елементами його оточення і визначення модифікованої семантики ФО в контексті, описовий метод – для характеристики чинників, які зумовили трансформації, прийом зіставлення базової і трансформованої ФО – для встановлення розбіжностей у їх семантиці і структурі, прийом стилістичного аналізу контексту.

Результати. Можливість трансформацій ФО детермінована, по-перше, здатністю ФО відтворюватися в процесі мовлення у вигляді статичної комбінації складових елементів унаслідок своєї загальновідомості та, по-друге, слівною основою ФО, тобто потенційною співвіднесеністю складових ФО із самостійними лексемами, однозвучними з цими складовими, які водночас є їхніми етимонами. При трансформаціях ФО чітко спостерігаються явища двох типів: різного ступеня предметна спорідненість компонента ФО з його прототипом та набуття компонентом самостійного фразеологічного значення, зумовленого функціонуванням у цій ФО. Ці явища по-різному проявляються у фразеологізмах різних типів семантичного зв'язку між компонентами [6, с. 253–254].

Що ж до функцій трансформованих ФО, які виступають у ролі заголовків (учені виділяють три головні функції публіцистичних заголовків: номінативну, інформативну та прагматичну), то вони взаємодіють по-різному.

Аналіз заголовків українських медіатекстів дозволив виділити структурно-семантичні, семантичні та синтаксичні трансформації, застосовані до ФО-заголовків біблійного походження. **Структурно-семантичні** видозміни включають прийоми субституції, розширення, еліпсису та алюзії.

1. Субституція нормативних фразеологічних одиниць (НФО) – цілеспрямована заміна компонентів ФО елементами, безпосередньо підпорядкованими певному комунікативному завданню, що його ставить перед собою адресант. Оказіональні заміни дозволяють оновити метафоричний образ ФО (у разі трансформування образних ФО), узгодити її абстрактну семантику з конкретною мовленнєвою ситуацією, підвищити конотації, здійснити вплив на адресата. Субституції призводять до найрізноманітніших кореляцій субституваного нормативного компонента ФО і його субститута.

Спершу розглянемо випадки видозміни фразеологізмів-ідіом. Однією з їх особливостей є те, що кожен або окремі їх нормативні елементи здатні набувати специфічного фразеологічного значення, зумовленого семантикою всієї ФО. А при субституції автори подекуди створюють такі контекстуальні умови, за яких субститути, займаючи місце нормативних компонентів, перебирають на себе їх фразеологічне значення. Нормативний і okazіональний компоненти зберігають семантичну спорідненість у межах контексту. Наприклад, структурним елементам НФО *вовк в овечій шкурі* («лицемір, який свої злі наміри ховає під личиною добродушності, чесності, лагідності¹») можна приписати такі фразеологічні значення: компоненту *вовк* – «лицемір», *овеча шкура* – «личина добродушності, чесності, лагідності». У матеріалі під назвою «*Волонтер у овечій шкурі: у Луцьку затримали афериста*» (krimial.ictv.ua, 10.05.2016) йдеться про чоловіка, який обдурював людей, удаючи волонтера. Про те, ким насправді є керівник Центру обміну полоненими В. Рубан, розмірковує автор у статті із заголовком «*Терорист в овечій шкурі*» (Високий замок, 13.03.2018). Ще один подібний приклад: «*Пін в овечій шкурі. Як РФ ракетами легендує свою агентуру в Україні*» (Цензор.НЕТ, 28.07.2023). У наведених вище випадках трансформації фразеологізму компонент *вовк* замінено ситуативними *волонтер*, *терорист* і *пін*. Субститути звужують ідіоматичне значення всієї ФО, називаючи конкретні денотати.

Дещо незвичними є унаочнені нижче заміни, адже замінений узуальний компонент позначає особу, а заміники – абстрактну назву: в дописі «*Цензура в овечій шкурі*» (zn.ua, 29.11.2019) автор аналізує, чи дезінформаційний комісар не зловживатиме своїми обов'язками, видаючи цензуру за боротьбу з дезінформацією. Про ризики федералізації, якої вимагає Росія для України, йдеться у статті під назвою «*Федералізація в овечій шкурі*» (ukrinform.ua, 16.06.2017). Огляд потенційних загроз та пасток для споживачів електроенергії містить публікація «*Пастка для президента, або Реформа ринку електроенергії «в овечій шкурі»*» (Дзеркало тижня, 18.05.2019).

Доволі цікавим прикладом нагромадження біблеїзмів в короткому контексті є наступний заголовок: «*Жертовне ягня чи лис в овечій шкурі*» (Високий замок, 03.10.2019). Окрім ФО *жертовне ягня*, вжитої з нормативним значенням, використано й ФО *вовк в овечій шкурі* в трансформованому вигляді. Субституція компонента *вовк* (у нормативній ФО реалізує значення «лицемір») контекстуально детермінованим *лис* («хитра, лукава людина»), виправдана екстралінгвальними умовами: автор у статті припускає, що поведінка О. Данилюка напередодні його звільнення з посади голови РНБО – тонка і хитра гра. Узуальне фразеологічне значення заміненого компонента доповнене okazіональним значенням субститута.

Існують також ФО-ідіоми, компоненти яких у синхронії позбавлені фразеологічного значення. У наведе-

¹ Значення НФО подано за А. Коваль та В. Коптіловим [7] і А. Коваль [8].

дених нижче випадках трансформування фразеологізму *камінь спотикання* спостерігається субституція контекстуально зумовленими словами традиційного словосполучення *камінь*, для якого неможливо із семантичної структури всієї ФО виокремити самостійного фразеологічного значення. Тому збережений компонент перебирає на себе цілісне значення ФО «перешкода, на яку наражаються в якій-небудь справі». Субститути ж привносять у цілісну семантику ФО своє пряме лексичне значення. Наприклад, у заголовку «*Поліцейські спотикання. Як МВС вступилося за підозрюваних у злочинах проти Майдану*» (Український тиждень, 05.10.2017) субституція традиційного компонента оказіональним *поліцейські* виправдана екстралінгвально, адже у статті йдеться про поліціантів, злочини яких проти протестувальників під час Революції гідності виправдовує керівництво Міністерства внутрішніх справ. «Перешкодою» у публікації «*Три норми спотикання*» (Закон і бізнес, 14.04.2018) є законодавчі норми, які гальмують реалізацію переважного права орендаря. Незаконне використання чат-боту «ChatGPT» стало предметом спору між американськими компаніями: «*Чат-бот спотикання*» (grinchenko-inform.kubg.edu.ua, 01.03.2024). У заголовку «*П'ять годин спотикання. Сесія Тернопільської обласної ради прийняла бюджет на 2020 рік*» (politerno.com.ua, 13.01.2020) традиційний компонент замінений обставиною часу і збагачує зміст ФО темпоральною інформацією, невластивою для сигніфікативного значення ФО. Ще один приклад: «*Тромб спотикання. Чому Меркель оголосила про припинення вакцинації AstraZeneca*» (focus.ua, 31.03.2021).

Аналогічне явище спостерігається і при трансформації НФО *Содом і Гоморра* («розпуста, безладдя, хаос») та НФО *козел відпущення, козел офірний, цап-відбувайло* («людина, на яку постійно звалюють чужі провини»): замінені компоненти *Гоморра* і *козел / цап* мають нульове значення у структурі цілісної ФО. Субститути збагачують ФО-заголовки власним лексичним значенням: у статті із назвою «*Содом і Генпрокуратура*» (detector.media, 16.01.2018) автор перелічує тематичне телевізійне розмаїття кінця 2017 року. Про те, що прем'єр-міністра України можуть звільнити через зниження рейтингу президента дізнаємось із матеріалу «*Шмигаль-відбувайло. Прем'єра принесуть в жертву Зеленському*» (politerno.com.ua, 17.01.2021). Цікавим прийомом є паронімічна заміна, яка сприяє більшому увиразненню трансформованого заголовка: «*ЦНАП-відбувайло: як саботується децентралізація*» (pravo.org.ua, 22.10.2014). Ще один приклад: «*Президент-відбувайло. Як Штайнмаєр відправився за російським кораблем і що з цього вийде*» (dsnews.ua, 13.04.2022).

Узуальні й оказіональні кореляти співвідносяться семантично нерівноцінно. Передбачені узусом компоненти позбавлені у складі ФО власного фразеологічного значення, а їх субститути впливають на семантичну структуру ФО, привносячи своє лексичне значення. Таким чином, зміст ФО в контексті є поєднанням її узуального фразеологічного значення і прямого номіна-

тивного значення субститута, який водночас натякає на тему викладеного матеріалу.

Нижче унаочнено ідіоми, які зазнали суттєвіших семантичних видозмін, спричинених субституцією нормативного компонента. Наприклад, про численні проблеми, пов'язані із врегулюванням роботи Національного офісу інтелектуальної власності (НОІВ), та законопроекти, якими намагаються їх вирішити, читаємо в публікації із заголовком «*НОІВ ковчег*» (Закон і бізнес, 14.03.2020) (НФО: *Ноїв ковчег* – «надійний притулок від негоди чи злигоднів; переповнене різними людьми приміщення»). Трансформацією автор, можливо, хотів передати зміст: «сукупність різноманітних проблем». Застосована паронімічна атракція надає заголовку яскравого прагматичного ефекту. У назві статті «*Земля необітована*» (Тиждень, 27.02.2009) (НФО: *земля обітована, обіцяна земля* – «багатий край; місце чиєсь заповітної мрії») оказіональний компонент виражає антонімічне до узуального поняття. Публікація розповідає про труднощі повернення депортованих кримських татар до Криму після їх реабілітації. Значення ФО в цьому контексті можна передати як «негостинний край».

До паремій також застосовують прийом субституції. Паремії традиційно позбавлені цілісного ідіоматичного значення, проте здебільшого виражають узагальнено-переносний зміст, який унаслідок структурних трансформацій видозмінюється. Виявлено випадки конкретизації значень паремій-біблїзмів. Наприклад, паремія «*Не розсилайте бісер перед... жури!*» (zaxid.net, 23.08.2010) (НФО: *не кидайте (не мечіть) бісеру перед свинями* – «не витрачайте марно слів перед людьми, які не здатні зрозуміти вас і не погодяться (з вами)») називає матеріал про те, що жури конкурсу на кращу концепцію пам'ятника Богдану-Ігорю Антоновичу складається з осіб, далеких від скульптурного мистецтва. Компонент *свині* з сигніфікативним фразеологічно зумовленим значенням «люди, які не здатні зрозуміти і погодитись із вами» замінено ситуативним словосполученням *жури*, котрий конкретизує, які саме люди мають на увазі в цьому випадку. Однак, субституція, яка актуалізувала внутрішню форму всієї ФО і витісненого компонента зокрема, акцентувала увагу на прямому значенні прототипа компонента – лексемі *свиня*, яке традиційно має негативну конотацію, якщо її використовують для характеристики людей. Таким чином, заголовок не лише називає статтю, алюзивно інформує про її зміст, але й іронічно, а можливо, навіть саркастично оцінює ситуацію та осіб, описаних у ній.

Слова-субститути перебрали на себе фразеологічне значення витіснених компонентів, позначаючи і називаючи конкретний референт, уточнюючи значення ФО в конкретних мовленнєвих умовах і сигналізуючи про тему матеріалу. Конотативне значення оказіональних ФО інтенсифікувалося, актуалізувались експресивно-емоційні та оцінні семи.

Зафіксовані також приклади надання паремії додаткового смислового навантаження, наприклад, заголовок «*Голос волаючого з трибуни: Як депутати Закарпат-*

ської облради «достукуються» до Києва» (zak.dero.ua, 27.09.2018) (НФО: *голос волаючого в пустелі* – «даремний заклик до кого-небудь, залишений без уваги, без відповіді») реалізує нормативний зміст ФО. Фразеологічно зумовлене значення має фрагмент ФО *волаючий в пустелі*, а його субститут з *трибуни* доповнює семантику ФО прямим значенням. У статті йдеться про депутатів Закарпатської облради, які марно апелюють до центральної влади у намаганні вирішити локальні питання.

Трапляються й випадки субституції, за яких паремія, не втрачаючи своєї метафоричності, значно більшою мірою змінює своє значення, наприклад, стаття під назвою «*Посієш норму – пожнеш договір*» (Закон і бізнес, 14.04.2018) містить інформацію про те, на які норми закону аграріям слід звернути увагу, аби не втратити права на оренду угідь. Загальне значення нормативної біблійної паремії *посієш вітер – пожнеш бурю* (застереження для тих, хто займається інтригами, вносить розбрат у відносини між людьми, оскільки всі наслідки цього можуть обернутися насамперед проти самих інтриганів-недоброзичливців) втрачено. Збереглась лише загальна концепція паремії: створюючи причини для чого-небудь, отримаєш і наслідки.

Фразеологізми предикативного характеру, позбавлені переносного значення (окремі паремії та крилаті вислови), також зазнають субституції в назвах статей. Їх оказіональні варіанти реалізують прямий зміст складових компонентів новоутворених ФО, зумовлений лексичним значенням субститутів. Доволі частотним є обігрування у заголовках НФО *не хлібом єдиним* (*живе людина*) зі значенням «людина не може обмежитися самим лише задоволенням матеріальних потреб; духовні запити не менш важливі для неї». Наприклад, «*Не шубами єдиними*» (Україна Молода, 29.05.2019) (як парламентарі обирають між інтересами бізнесу і захистом тварин); «*Не гречкою єдиною: чим політики переконують виборців перед місцевими виборами*» (www.dw.com, 18.09.2020); «*Не «короною» єдиною: навіщо страхувати співробітників від критичних захворювань*» (www.mind.ua, 06.10.2020); «*Не коронавірусом єдиним: російська біологічна зброя загрожує світові*» (ukrinform.ua, 10.03.2020), «*Не Тисою єдиною. Українець втік по Дніпру на матраці в Білорусь, там його судили*» (bbc.com, 22.04.2024), «*Не петицією єдиною! Розбираємо найкращі варіанти для допомоги громадським активістам*» (cs.detector.media, 11.03.2024), «*Не Кремнієвою долиною єдиною: у яких країнах вигідно розвивати IT-бізнес?*» (pravda.com.ua, 14.01.2022). Ми натрапили й на кілька випадків трансформації НФО *перед Богом усі рівні* (принцип соціальної рівності): «*Перед кредитом усі рівні. УКБС пропонує вдосконалити умови участі в цільових аукціонах*» (Закон і бізнес, 11.04.2009); «*Перед зарплатою всі рівні. Велика Британія «скорочує розрив між багатими та бідними»*» (Закон і бізнес, 09.05.2009); «*Перед пенсією всі рівні*» (Закон і бізнес, 07.08.2010) (колишніх міністрів та державних секретарів Німеччини позбавили підвищених пенсій); «*Перед пам'яттю всі рівні – до питання почесних похо-*

вань у Кіровограді» (rk.kr.ua, 08.07.2015); «*Перед вірусом ми всі рівні: лідери п'яти держав запропонували план боротьби з коронавірусом на глобальному рівні*» (vgolos.com.ua, 01.04.2020). Зафіксовані й трансформації інших безобразних НФО, наприклад, «*Не використовуй прапор всує. Синьо-жовте полотнище захищать від реклами*» (Закон і бізнес, 11.07.2009) (НФО: *не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно (всує) – друга заповідь Бога*); «*Шляхи реформи несповідимі. У законотворців і мантиєносців досі немає згоди у виборі нового маршруту для правосуддя*» (Закон і бізнес, 21.03.2009) (НФО: *шляхи Господні несповідимі – «в житті людини все йде за наміченим планом Бога, і його волі просто необхідно довіряти»*).

Наведені вище ФО-заголовки виконують яскраву прагматичну функцію, адже ФО, які традиційно належать до високого, книжного стилю, вжиті у невластивих для них контекстах і критично оцінюють події, явища тощо, про які повідомляє публіцистичний матеріал.

2. Розширення компонентного складу оказіональними словосполученнями, які актуалізують пряме лексичне значення слова-компонента, до якого належать і відновлюють його валентноздатність.

Новий лексичний елемент розширює структурні межі фразеологізму, приєднуючись до субстантивного компонента і виступаючи в ролі узгодженого або неузгодженого означення. Поширювачі можуть розташовуватися препозитивно, наприклад, заголовок «*Податковий камінь спотикання*» (polissya.org, 20.11.2017) називає статтю, у якій йдеться про незаконність скасування податку на нерухоме майно. Оказіональні елементи можуть також розщеплювати ФО, розташовуючись інтерпозитивно. Наприклад, про схеми використання офшорних зон і практику боротьби з ними повідомляється у статті із назвою «*Вигнання з офшорного раю*» (jurliga.ligazakon.net, 21.08.2012). Заклик Єврокомісії до членів ЄС посилити співпрацю у виявленні податкових злочинів містить матеріал із заголовком «*У Європі почнеться вигнання з «податкового раю»*» (visnuk.com.ua, 14.12.2012). В обох наведених прикладах традиційну фразеологічну синтаксичну структуру ідіоми *вигнання з раю* («безповоротна втрата чогось») поширено словами, які сприяють відновленню внутрішньої форми ФО. Слова-поширювачі конкретизують фразеологічне значення, співвідносячи його з конкретними референтами. Аналогічне мовне явище спостерігається і в наступному випадку трансформації ідіоми: «*Кремлівський вовк в овечій шкурі: Російські агресивні військові навчання представлені як навчання протидії тероризму*» (www.iccgr.org, 10.10.2020) (НФО *вовк в овечій шкурі*). Оказіональна ФО уточнює, про якого саме лицеміра йтиметься у статті. У нижче поданому прикладі розширення стосується двох компонентів ідіоми, причому один із поширювачів є узгодженим, інший – неузгодженим означенням: «*Відокремити зерно істини від інформаційної половини*» (golos.com.ua, 21.06.2018) (НФО: *відділяти кукуль від пшениці; відділяти зерно від половини – «відокремлювати добре від поганого»*). Публікація розповідає про безкоштовні

газети-одноденки, здебільшого агітаційні, та їх сумнівну якість порівняно із серйозними періодичними виданнями.

Розширення стосується і паремій, наприклад, у ФО-заголовку «*Наша міліція нас оберігає або Голос волаючого в пустелі халатності*» (postup.lg.ua, 01.04.2012) (НФО: *голос волаючого в пустелі* – «даремний заклик до кого-небудь, залишений без уваги, без відповіді») поширювачем є неузгоджене означення.

Компоненти, до яких приєднуються поширювачі, реалізують свою переносну семантику, попри актуалізацію їх прямого значення. Контекст характеризує вже не абстрактні поняття, а конкретну ситуацію. Такі заголовки сигналізують про висвітлену в матеріалі проблематику.

3. Фразеологічна алюзія – така видозміна фразеологізму, при якій на НФО натякають окремі її компоненти, синтаксична конструкція, інтонаційна будова. При фразеологічній алюзії відбувається найбільший відхід від узвичаєної форми, а подекуди і змісту НФО. Зафіксовано кілька типів цього прийому: вільний переказ ФО, використання образу ФО та фразеологічний аналог. Перший тип характеризується суттєвими граматичними деформаціями ФО: ФО вжита в повному (чи майже повному) лексичному складі, але інкорпорація її компонентів у контекст відбувається у довільній формі. Семантика ФО набуває додаткових смислових і експресивно-оцінних відтінків, не зазнаючи при цьому суттєвих трансформацій сигніфікативно-денотативного характеру. Такі видозміни стосуються ідіоматичних ФО з живою внутрішньою формою, яка актуалізується. Наприклад, допис під назвою «*Чаша гірких вражень від мобілізаційних потуг*» (galinfo.com.ua, 13.08.2014) (НФО: *випити гірку чаю* – «зазнати багато страждань, лиха, поневірянь») розповідає про нелогічну і неефективну специфіку набору військових до української армії. Завдяки вільному введенню ФО в контекст компоненти набувають ознак вільних лексем і проявляють у реченні здатність до валентності; окремі компоненти експлікуються завдяки додатковим словам.

Прийом використання в контексті образу ФО спричиняє порушення її семантики. У контексті вжито лише деякі компоненти ФО-паремії. Головною метою адресанта мовлення в таких випадках, очевидно, є використання яскравого образу НФО для надання оцінки описуваному явищу, підвищення експресивності та збільшення прагматичного ефекту висловлювання. У публікації «*Як Порошенко сам собі яму копав*» (zik.ua, 10.12.2019) (НФО: *хто яму копає, сам в неї впаде* – «підступно, таємно готувати комусь неприємності») критикуються дії П. Порошенка, який у ролі президента України підписав із Росією Мінські домовленості щодо врегулювання ситуації на окупованих територіях України. Тут реалізується зміст «П. Порошенко сам собі влаштував неприємності».

Фразеологічний аналог полягає у заповненні синтаксичної конструкції НФО (паремій та інших ФО предикативного типу) оказіональними словами, співвідносними з висвітлюваною проблематикою. Витіснення

може бути абсолютним або частковим. При абсолютному витісненні всі позиції нормативних компонентів замінюються оказіональними, наприклад, «*Законодавець не запутає – суддя не схибнеть. Причиною помилок, як правило, є нестабільність правових норм та відсутність єдиної практики з розгляду певних категорій спорів*» (Закон і бізнес, 19.09.2009) (НФО: *Бог не видасть, свиня не з'їсть* – «надія на те, що нічого поганого не станеться, що вихід із важкого становища буде знайдено»). До трансформації залучена ФО з узагальнено-образним значенням, її оказіональний варіант теж реалізує метафоричний зміст, конкретизований у заданих контекстуальних умовах. У наведеному нижче прикладі збережено один узуальний компонент, наприклад, зі статті із назвою «*Посієте безладдя – зберете люті! Воздям демонстрантів пригрозили стратою*» (Закон і бізнес, 20.06.2009) (НФО: *посієш вітер – пожнеш бурю* – застереження для тих, хто займається інтригами, вносить розбрат у відносини між людьми, оскільки всі наслідки цього можуть обернутися насамперед проти самих інтриганів-недоброзичливців) дізнаємося про те, що прокурор іранської провінції Ісфахан пригрозив бунтівникам стратою. Далі наведемо приклад створення фразеологічного аналога на базі безобразної ФО: «*На дорозі всі п'яниці рівні! Велосипедистів напідпитку судитимуть за «водійськими законами*» (Закон і бізнес, 25.04.2009) (НФО: *перед Богом усі рівні* – принцип соціальної рівності). Оказіональний фразеологізм, як і узуальний, реалізує прямі лексичні значення складових елементів. Попри це, загальний принцип традиційної ФО збережено.

Використання синтаксичної конструкції як сигнального елемента ФО збільшує конотації заголовків, які, представлені ситуативно детермінованими словами, натякають на тему статті.

4. При еліпсисі ФО збережені компоненти перебирають на себе значення всієї ФО. Наприклад, «*Голос волаючого. Як чехи і словаки намагалися «достукатися» до радянських друзів у серпні 1968 року*» (radiosvoboda.org, 22.08.2018) (НФО: *голос волаючого в пустелі* – «даремний заклик до кого-небудь, залишений без уваги, без відповіді»). Незважаючи на часткову наявність у тексті паремії, її традиційний зміст зберігається повністю. Те саме явище спостережене у заголовку: «*Не ковідом єдиним: від захворювань легень помирають тисячі українців*» (volynnews.com, 12.11.2021). Еліпсис менше, ніж інші прийоми трансформації, увиразнює нову ФО.

Синтаксичні трансформації НФО призводять до їх дефразеологізації, наприклад, у статті із назвою «*Не посієш – не пожнеш*» (bdh.net.ua, 20.04.2020) (*що посієш, те й пожнеш* – «за добрі вчинки отримаєш винагороду, за погані – покарання») йдеться про те, що попри пандемію, слід думати і про весняну посівну. За допомогою заперечної частки *не* автор змінив не лише синтаксичний зв'язок між компонентами паремії, але й її значення в цілому, яке, співвідносне з темою статті, сприймається буквально.

Трансформації фразеологізмів спостерігаються і при збереженні нормативної форми ФО. Тоді видоз-

міні зачіпають її семантичну структуру (**семантична трансформація**). Автор створює мовну гру завдяки вдало організованому контексту. Так, ужити в заголовку «Блудний син» знову вдома: Україні повернули вкрадену нацистами картину» (Високий замок, 15.07.2020) ідіому *блудний син* («людина, що розкалася в своїх помилках») реципієнт спершу сприймає як словосполучення із переосмисленим значенням, наступні ж слова *знову вдома* повертають його до етимона цього словосполучення внаслідок актуалізації компонента *блудний* («який блудить, блукає, постійно змінюючи місце перебування» (і який нарешті повернувся)). Однак уже подальша інформація переконує адресата, що він знову помилився: йдеться про картину «Блудний син із повією» П'єра Луї Гудро. За допомогою ФО досягнуто стилістичного ефекту ошуканого очікування. Те, що стаття із заголовком «Кожної тварі – по парі...» (Україна Молода, 04.02.2020) (НФО: *кожної тварі по парі* – цитата зі Старого Заповіту) присвячена не біблійній тематиці, читач дізнається після її прочитання: російські снайпери прибувають на окупований Донбас і працюють парами, виконуючи свої бойові завдання. У компонент *твар* вкладено не біблійний зміст «будь-яка істота, живе створіння; тварина», а лайливий – «підла, мерзенна людина».

Порушення традиційної валентності НФО-ідіоми – синтаксична трансформація, яка спричиняє зміну її семантики: «Експертизі умилі руки» (Закон і бізнес, 07.05.2019) (НФО: *умити руки* – «ухилитися від відповідальності, лицемірити»). Замість узвичаєного суб'єкта дії фразеологізм називає об'єкт, на який дія спрямована. У статті повідомляється про те, що суд відхилив результати експертизи у справі про смертельну ДТП в Харкові.

Висновки. Трансформовані ФО біблійного походження в українській періодиці – досить поширене явище. Трансформації торкаються фразеологізмів усіх типів семантичної злитокованості компонентів.

Зафіксовані випадки застосування до українських біблійних ФО, ужитих у заголовках публіцистичних статей, таких структурно-семантичних прийомів трансформації: субституція, розширення компонентного складу контекстуально детермінованими лексемами, фразеологічна алюзія (вільний переказ, використання образу, фразеологічний аналог) та еліпсис. Суто семантичні трансформації, за яких структура залишається незмінною, представлені прийомами мовної гри та зміни валентності ФО.

При трансформаціях ФО з переносним значенням відбуваються: 1) конкретизація узуального значення ФО, 2) набуття додаткових денотативних сем, 3) набуття компонентами ФО ознак вільних лексем із прямими значеннями, 4) зміна значення на рівні сигніфікату та денотату, 5) буквалізація значення. ФО, позбавлені метафоричності, реалізують зміст, який є результатом суми лексичних значень складових в новоутвореній ФО.

Конотативне значення трансформованих біблійних ФО інтенсифікується, актуалізуються його експресивно-емоційні та оцінні семи. ФО, які традиційно належать до книжного стилю і мають дидактичний характер, у заголовках часто звучать іронічно чи саркастично, внаслідок чого їх стиль знижується до розмовного.

Інформативна функція заголовків, у яких вжиті трансформовані біблеїзми, факультативна. Заголовки містять лише алюзію на тему, про яку мовиться у статті. Головну роль здебільшого відіграє прагматична функція: оказіональні ФО чинять вплив на реципієнта незвичністю форми, складу, значення, сфери вживання, зацікавлюючи його та спонукаючи до прочитання матеріалу, або й нав'язуючи своє ставлення до конкретної події, факту, явища тощо. Очевидно, це і є головною метою творця трансформованого фразеологізму.

Подальше вивчення видозмінених ФО в ролі публіцистичних заголовків надасть можливість виявити й дослідити інші їх семантико-прагматичні риси, які проявляються при трансформаціях.

Література:

1. Лакомська І. В. Семантика і структура фразеологізмів у газетних заголовках: впливовий аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса. 2018. 23 с.
2. Красавіна В. В. Фразеологізми-трансформери в заголовках електронних видань ЗМІ (на матеріалі інтернет-видання «Український тиждень»). *Література та культура Полісся*. № 98. Серія: Філологічні науки. 2020. № 14. С. 257–262.
3. Фіголь Н. М., Файчук Т. Г. Модифіковані фраземи в заголовках сучасних мас медіа. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2020. Вип. 76. Т. 1. С. 147–156.
4. Кондратенко Н. Трансформація фразеологізмів в українському медіадискурсі як реалізація ігрової комунікативної стратегії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 2 (44). С. 468–473.
5. Хороз Н. С. Актуальні питання української та хорватської фразеології. *Компаративні дослідження слов'янських мов та літератур. Пам'яті акад. Л. А. Булаховського*. 2007. № 7. С. 253–261.
6. Хороз Н. С. Семантико-прагматичний потенціал української трансформованої фразеології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 43. Т. 1. С. 116–120.
7. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ: Либідь, 2012. 312 с.
8. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ: Ярославів вал, 2013. 704 с.

References:

1. Lakomska, I. V. (2018). Semantyka i struktura frazeologizim u hazetnyh zaholovkah: vplyvovyi aspekt [Semantics and Structure of Phraseologisms in Newspaper Headlines: Influential Aspect]: PhD thesis abstract. Odessa, 23 p. [in Ukrainian].

2. Krasavina, V. V. (2020) Frazeolohizmy-transformery v zaholovkah elektronnyh vydan ZMI (na materiali Internet-vydannia «Ukrainskyi tyzhden») [Phraseologisms-transformers in the headlines of electronic mass media (based on the articles of «Ukrainskyi tyzhden» Internet periodical]. *Literatura ta kul'tura Polissia*. Vol. 98. Seriya: Filolohichni nauky [Literature and culture of Polissia. Series: Philological Sciences]. Vol. 14. pp. 257–262 [in Ukrainian].
3. Figol, N.M., Faychuk, T.H. (2020). Modyfikovani frazemy v zaholovkah suchasnyh mas media [Modified Phrases in Modern Media Headlines]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky* [Scientific notes of the Institute of Journalism] Vol. 76. Issue 1. pp. 147–156 [in Ukrainian].
4. Kondratenko, N. (2020). Transformatsiya frazeolohizmiv v ukrayins'komu mediadyskursi yak realizatsiya komunikativnoyi stratehiyi [Transformation of Phraseologisms in Ukrainian Media discourse as a realization of a Game Communicative strategy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya: Filolohiya. [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]. Vol. 2 (44). pp. 468–473 [in Ukrainian].
5. Khoroz, N.S. (2007). Aktual'ni pytannia ukrayins'koyi ta horvats'koyi frazeolohiy [Current issues of Ukrainian and Croatian phraseology]. *Komparatyvni doslidzhennia slovians'kyh mov ta literatur* [Comparative studies of Slavic languages and literatures. In memory of Academician Leonid Bulakhovsky]. Vol 7. pp. 253–261 [in Ukrainian].
6. Khoroz, N.S. (2019). Semantyko-prahmatychnyi potentsial ukrayins'koyi transformovanoyi frazeolohiyi [Semantic and pragmatic potential of Ukrainian transformed phraseology in publicistic headlines]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriya: Filolohiya [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology]. Vol. 43. Issue 1. C. 116–120 [in Ukrainian].
7. Koval, A.P. (2019). Spochatku bulo slovo: Krylati vyslovy bibliynoho pohodzhennia v ukrayins'kii movi [In the beginning was the word: Popular sayings of biblical origin in the Ukrainian language]. Kyiv: Lybid', 312 p. [in Ukrainian].
8. Koval, A.P., Koptilov, V.V. (2013). Krylati vyslovy v ukrainskii literaturnii movi [Winged expressions in the Ukrainian literary language]. Kyiv: Yaroslaviv val, 704 p. [in Ukrainian].